

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Специјалистичке академске студије
Политичка теорија и методологија
политичких наука

Семинарски рад из предмета
Политичке идеје у Срба

Политичка мисао Јована Ристића

Ментор:
др Драган Симеуновић

Студент:
Војислав Ристивојевић, 349/07

Београд, 2012.

Садржај

Увод.....	3
Кратка Биографија.....	5
Политичка ситуација и околности у Србији у време деловања Јована Ристића.....	8
Политички принципи Јована Ристића.....	11
Моћ и реалполитика.....	13
Јован Ристић у дипломатији.....	15
Бюрокрагизација власти.....	18
Закључак.....	20
Литература.....	22

Увод

Збивања која су обележила крај XIX и почетак XX века представљала су прекретницу у развоју модерне Српске државе. Од друштва које се развијало под вишевековном туђинском влашћу очекивало се да у кратком року изгради институционалне али и кадровске капацитете који ће моћи да се изборе са изазовима које носи независност државе и њено ступање на међународну сцену.

Пуком срећом, Божјом промисли или пак, одговорним, озбиљним и систематичним приступом осмишљавању државне управе, баш у овом периоду српску политичку историју стварале су способне и одлучне личности којима је национални интерес био приоритет, а какав је био и Јован Ристић.

Однос теорије и праксе је код Ристића био динамичан и двосмеран процес. Као политичар је увек настојао да доследно спроводи своје идеје вођен интересом државе склопљеним са сопственим амбицијама, а као научник је оваквом праксом стечене увиде, генерализовао и подизао до нивоа општеважећих принципа политичког делања.

Основна хипотеза коју ћемо доказивати у овом истраживању је да је Јован Ристић своју политичку мисао развијао нераздвојиво од свог практичног политичког делања, као и да су његове накнадне историографске рефлексије у великој мери настале на основу догађаја у којима је лично учествовао.

Као индикатори који указују на прожетост политичке праксе систематичним теоријским увидима, биће коришћене историографске и политиколошке дескрипције и анализе реалних учинака политике коју је спроводио Јован Ристић као политичар, дипломата и државник, али и грађа коју је стварао као историчар и политички мислилац.

Општенаучни методи које ћемо користити у овом истраживању су метод анализе садржаја и историјско упоредни метод.

Иако о значају лика и дела Јована Ристића постоје бројне студије домаћих и страних аутора, далеко су бројније историографске него политиколошке односно теоријске расправе, те је из тог разлога циљ ове наше научне дескрипције допринос проширењу фонда сазнања о политичкој мисли овог нашег угледног државника и мислиоца.

Кратка биографија

Ретке су животне приче, поготово на политичкој сцени, које почињу у најскромнијим условима, а завршавају на самом врху, остављајући при том неизбрисив траг у историји. Такође, ако је овај успон остварен вредним и преданим радом, без прибегавања неморалним и непримереним средствима, број таквих знаменитих личности је још мањи, а њихов успех упечатљивији, те представља инспирацију новим генерацијама.

Јован Ристић је рођен 1831. године у Крагујевцу, у надничарској породици лошег имовинског стања. Како је веома рано остао без оца, био је принуђен да преузме бројне породичне обавезе на себе, али и да прихвати чињеницу да ће убудуће без икакве подршке тражити свој пут кроз живот. У Крагујевцу је уписао тадашњу гимназију, која је у међувремену затворена и премештена у Београд, те је Ристић такође био принуђен да се пресели, а образовање настави на београдском *Лицеју*, из кога ће касније настати Београдски универзитет. Током школовања, до изражаја су дошле његове изузетне интелектуалне способности, али и особине као што су одговорност и упорност. Такође, упамћен је као скроман и поштен младић, који је увек био спреман да помогне пријатељима и колегама.¹ Уз помоћ државне стипендије, наставио је студије историје, политике и филозофије на Берлинском и Хајделбершком универзитету, стекавши 1852. године, звање доктора филозофије.

Иако је још од ученичких дана исказивао јасне политичке ставове и узимао учешћа у тадашњим политичким догађајима, као што је револуција 1848. године, Ристићеве амбиције су биле усмерене преваходно на академску каријеру. Како мало шта у животу бива као што је планирано, а таленти ретко буду благовремено препознати, Ристић је, по повратку у Србију, морао да се задовољи нижим чиновничким местом у Министарству културе. Да се исказе у службеничком позиву, успео је тек по преласку у Министарство унутрашњих послова, где је сарађујући са министром Илијом Гарашанином ипак схватио да „не жели

¹ Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија, стр. 8

популарност, него власт², те одлучио да настави политичку каријеру. У прилог Ристићевом позиционирању у тадашњој елити, ишла је и чињеница да се оженио ћерком једног од најбогатијих београдских трговаца, што му је омогућило директан приступ у више слојеве друштва.³

Истакавши се својом одговорношћу и преданим радом, задобио је наклоност краља и министра иностраних послова, те је 1861. године постављен за изасланика у Цариграду, што је тада било врло битно и цењено место. Указано поверење је оправдао својим запаженим учешћем у разрешавању кризе настале после турског бомбардовања Београда.

И поред многих несугласица са претпостављенима које је изазивао својом тврдоглавошћу, увек је исказивао неопходну доследност и уздржаност⁴, те лична нетрпељивост коју су неки од тадашњих српских врховника осећали према Ристићу, није угрозила његово професионално напредовање и уздизање до позиција моћи. Тако је, иако не без тешких и мучних свађа и преговора, више пута добијао мандат за формирање владе а обављао је и веома одговорну функцију министра спољних послова.

По убиству кнеза Михаила, био је најутицајнија фигура током намесништва кнезу Милану, а на запрепашћење многих, краљ Милан је, по својој абдикацији, одабрао баш Ристића за намесника малолетном Александру.

Свој најзапаженији допринос развоју српске државе у периоду борбе за независност, Ристић је дао управо на Берлинском конгресу, где је у изузетно тешким условима употребио све своје дипломатске вештине како би издејствовао најбоље могуће решење за Србију.

² Исто, стр. 11

³ [Деспотовић, Љубиша](#), 2008. *Српска политичка модерна : Србија у процесима политичке модернизације 19. Века*, Нови Сад: Stylos, стр. 93

⁴ Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија, стр. 75

Иако у свом унутарстраначком раду није примењивао демократске и плуралистичке принципе, а по оценама неких, либералну странку свео на пуко средство којим се одржавао на власти, иста је задовољавајуће функционисала и у опозиционом периоду од 1880. до 1887. године.

И поред непосредног бављења политиком и обављања најодговорнијих функција у држави, Ристић се бавио историографијом, уређивао је и издавао „Српске Новине“, писао политичке списе, књиге и брошуре⁵, а у краћем периоду је председавао Српском академијом наука и уметности. Друштво за помоћ српској књижевности основано је 1881. године, под покровитељством Ристићеве Либералне странке. Како је за циљ имало окупљање интелектуалаца и пропагирање либералних идеја, у суштини је чинило политички пројекат.⁶

Бројне су и друге Ристићеве заслуге, те побројавање истих захтева доста простора и темељан историјски приступ. Многи домаћи и страни биографи слажу се у оцени да је Јован Ристић био значајна личност једног сложеног времена, човек који је своје импозантне капацитете ставио у службу остварења великих државних циљева, успешно усклађујући личне амбиције политичара са свешћу о националним интересима коју може имати само истински државник.

⁵ Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 291

⁶ Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија, стр. 328

Политичка ситуација и околности у Србији у време деловања Јована Ристића

Цео XIX век је у Србији протекао у борби за независност и накнадном утемељивању новоформиране државе. Такође, династичке и међупартијске борбе додавале су још један ниво комплексности и стварале услове у којима је усмерено политичко деловање могло бити остварено само уз велике компромисе.

Потврдом самоуправних права кнежевине Србије 1833. године завршена је значајна, устаничка, фаза ослободилачке борбе, након које је наступио нешто мирнији период консолидације у којем је започето стратешко планирање даљих корака на спољнополитичком плану. Револуција 1848. године је, упркос великим жртвама, дала тек ограничене и краткорочне резултате, али је значајно утицала на развој једне генерације која ће касније примењивати стечена искуства и ширити идеје националног ослобођења и уједињења.

Настојања за константним увећањем слободе, односно за смањивањем турске власти и утицаја у овом периоду, кулминирала су бомбардовањем Београда 1862. године, а настављена исцрпљујућом дипломатском борбом за преузимање власти у српским градовима. С обзиром да српска страна ни у једном тренутку није у потпуности искључивала могућност оружаног отпора, односно рата, напетост је била велика, а држава је запала у петогодишњи период неизвесности и стагнације, који је окончан тек по издејствованом повлачењу турске војске из српских градова 1867. године.

Проглашењем устава 1869. године, независност државе је додатно повећана, а власт у Србији у великој мери либерализована ограничавањем овлашћења које је имао кнез и преношењем истих на Владу и Народну скупштину. Иако је уследио релативно миран и стабилан период, не може се говорити о револуционарним променама система, јер је у пракси Влада, односно тадашња Либерална странка са Ристићем на челу, имала скоро неограничену власт и прибегавала средствима која су гушила заметке праве демократије.⁷

⁷ Исто, стр. 86

Страначке поделе и сукоби интереса су надлазили потребу за јединством и у најтежим тренуцима. Кратковида унутарполитичка трвења су често коришћена против државних интереса, тако што су аргументи опозиције подржавани од стране противника на међународном плану. Осим што је спутавало спољнополитички курс, ово је још више продубљивало унутрашње поделе и изазивало репресивне потезе власти.⁸

И поред чињенице да су грађанске слободе и утицај институција значајно смањени односно инструментализовани, Србија је у овом периоду економски напредовала, а криминал и хајдучија су били скоро сасвим искорењени, те су успостављени релативно солидни темељи за даљи развитак.

Формално важећи парламентаризам и политички плурализам још увек нису давали адекватан оквир за институционализовану политичку борбу, те су спорадична трвења међу кнежевим намесницима и неформални утицај који су поједини чланови Владе имали на кнеза, оцртавали реалне односе моћи. У овом специфичном облику међустраничке борбе, Ристић је одржавао доминантан положај и успевао је да се наметне као најзначајнија политичка фигура.

Однос Ристића са младим кнезом Миланом је био напет услед разлика у карактеру и начину гледања на ствари, а несугласица је често било и око суштинских питања⁹. Али уз међусобно уважавање позиције и искуства оног другог, те амбиција и властољубља које су обојица исказивали, успевали су да у најтежим ситуацијама за државу покажу неопходно заједништво.

Такође, Краљ Милан је, по својој абдикацији, неочекивано одабрао баш Ристића за намесника малолетном краљу Александру, али је и овај привремени гест поверења и признања убрзо оповргао учешћем у превременом укидању намесништва.¹⁰

⁸ Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 264

⁹ Попов, Чедомир *Кнез / Краљ Милан и Јован Ристић*, у: *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 158

¹⁰ Исто, стр. 165

По успешном окончању српско-турских ратова 1877-1878. године, те потврде независности и територијалног проширења на Берлинском конгресу, наступио је нешто мирнији период у односима са Турском. Ипак, већ 1880. године дошло је до ултиматума и кризе око трговинских споразума са Аустроугарском, а ово питање је довело до великих несугласица међу најзначајнијим политичким факторима у Србији.

За разлику од Кнеза Милана који је био спреман да прихвати нове царинске таксе, председник Владе Јован Ристић је инсистирао на становишту да су привремени трговински споразуми са Русијом, који још нису били заживели, важнији од пристања на услове Аустроугарске, који би значили потпуну економску зависност од Монархије. Пошто Ристићева иницијатива за одбијање ултиматума није добила очекивану подршку Русије, он је поднео оставку на место председника владе, а споразум са Аустроугарском је ипак прихваћен, што је накнадно резултовало „царинским ратом“ 1906. године.¹¹

Ове сложене историјске околности, које су додатно отежавале остваривање циљане политике, чине да успеси постигнути у овом периоду буду још значајнији, а њихове актере треба вредновати узевши у обзир сложене услове у којима су деловали.

¹¹ Калабић, Радован, 2011. *Петог октобра 1880. из Беча је у Београд стигао Ултиматум*

Политички принципи Јована Ристића

С обзиром на сложену политичку ситуацију и околности, било је потребно одредити тежиште државне политике, дефинисати конкретне циљеве и одредити се за адекватна и доступна средства за њихово остваривање. Такође, било је неопходно да носиоци ових активности, односно највиших државних функција искажу истрајност и вештину, не одступајући од принципијелних упоришта и задржавајући лични интегритет.

Потребу уздизања општих над посебним, нарочито над личним интересима¹² Јован Ристић није употребљавао као флоскулу у испразним политичким тирадама, како се то обично чини, већ ју је схватао као суштински принцип којим се може обезбедити широка подршка прокламованој политици. Овакав став не треба поистовећивати са алтруизмом или пак популизмом, већ је неопходно сагледати практичне користи које из истог следе, не само по *опште добро*, већ и по владоца који тиме обезбеђује свој останак на власти. Иако нужно прави компромисе личних политичких идеја са интересима већине од чије подршке зависи, амбициозан али и рационалан државник, какав је био Ристић, успева да балансира исте, те остаје на позицији моћи довољно дуго да оствари претходно постављене циљеве.

Посматрањем Ристићеве политичке праксе се може закључити да је сматрао *интерес* за кључни појам политике, те да је неопходно сагледавати туђе, али и сопствене интересе и циљеве и то у конкретном тренутку, пошто је политичка ситуација веома променљива и сложена. Такође, осим видних поступака свих актера, подједнаку пажњу треба посветити и најмањим детаљима јер се у политици ништа не сме препустити случају.

Наглашавао је улогу образовања и уставног уређења, јер је сматрао да институционално јака и изнутра слободна држава, може адекватније деловати на спољнополитичком плану. Ипак, сматрао је да реформе треба спроводити постепено и „одозго“ јер је тај приступ ефикаснији и ближи народу од револуција у којима често долази до излива страсти и нарушавања система. Ристић је од народа

¹² Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 266

могао да добије „мандат“ за спровођење системских реформи јер је увек одржавао имиџ политичара који говори шта мисли и ради што обећа. Такође, у унутрашњој политичкој борби се углавном задржавао на разложној критици противника, не служећи се клеветима и интригама.

У свакој прилици, Ристић је наступао као бранилац народних интереса, увек тежећи да извуче неку корист за државу. Истицао је да у свакој прилици треба тежити остварењу максимум циља, а од минимум циља никад не одступити, без обзира на последице. Иако увек хладан и прорачунат у вођењу спољне политике, Ристић исправно препознаје тренутке када је ризик оправдан, или представља једино могуће решење. „За све се баца све на коцку“ биће његова руководећа мисао у годинама источне кризе 1875-78. године¹³ и срећом, али не само срећом, овај подухват завршиће се успешно и остаће упамћен као златно доба српске дипломатије.

¹³ Попов, Чедомир, *Јован Ристић у српско турским ратовима 1876-1878. године*, у: *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 57

Моћ и реалполитика

Попут Хобса, Јован Ристић је схватао важност опажања и доживљаја моћи, а као врхунски политичар то начело је често примењивао и на спољном и на унутрашњем плану. Сматрао је да моћ треба повремено демонстрирати, и то не само сурово репресивним, већ малим и наизглед неразумљивим потезима, јер се на тај начин људи најбоље држе у убеђењу да владар има контролу над околностима, али и над потенцијалним противницима. Такође, држао се принципа да заслуге и достигнућа своје политике треба представљати прорачунато и пред одређеном публиком, а пред масама само у време избора.

Свестан супротстављених државних интереса и чињенице да се они углавном не могу разрешити на обострано задовољство, остајао је довољно разборит да најпре испроба сва расположива мирна средства и дипломатске иницијативе, као и да схвати значај који има лобирање и придобијање савезника у циљу остваривања заједничког интереса. Истовремено, била су му позната ограничења дипломатије, те је схватао рат као једно од средстава за остварење спољнополитичких циљева.¹⁴

Рат је увек био крајње средство коме се прибегавало само кад се исцрпе сва друга, а успешним окончањем борбених дејстава отпочињала је фаза политичке пропаганде, којом се тежило потврди војних успеха те стицању престижа код битних међународних фактора. У овом случају, Ристић је принцип *перцепције моћи* примењивао на међудржавном плану.

Слично, приликом доношења Устава 1869. године, Ристић је инсистирао да нико од страних представника не присуствује седници скупштине, већ да им се текст Устава накнадно проследи. На сличан начин је поступио и према турским званичницима, пославши недвосмислену поруку да је Србија овим чином повећала степен своје независности, те да јој за доношење највишег правног акта није неопходна ничија подршка нити сагласност. Узевши у обзир све сложености политичког тренутка у ком је ова одлука донета, као и чињеницу да се Устав из

¹⁴ Исто, стр. 59

1869. године показао као врло битан елемент свеобухватне реформе земље, ове наизглед насумичне манифестације моћи биле су од значаја за међународну афирмацију младе државе.

Свестан чињенице да су у политици могући једино савези који су на обострану корист, тежио је да потенцијалним савезницима представи предности вештине малих над силом великих, указујући на неопходност сарадње у остварењу заједничких интереса.¹⁵ И поред константних тежњи за стварањем што ширег заједничког фронта делања, Ристић никада није губио из вида значај иницијативе и основне идеје која је покренула цео пројекат, те је у јеку борбе за ослобођење градова од османлијске власти забележио: „Постојана енергија, која са одређеним задатком стреми напред, мора свагда одржати победу у борби са пасивном самоодбраном, па често и онда кад ова јачом снагом располаже.“¹⁶

Стрпљивост и истрајност у тешкој дипломатској борби која је вођена на Берлинском конгресу 1878. године, а која је резултовала великим успехом и крунисала претходне ратне напоре, показују практичну реализацију једног од Ристићевих политичких принципа “Треба знати како и моћи када се може“¹⁷. Ово начело је било једна од основа на којој су почивали дипломатски кораци у турбулентном периоду освајања слободе, али и гаранција да ће овако постигнути резултати бити дуготрајни.

¹⁵ Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 260

¹⁶ Ристић, Јован, 2010. *Србија и Порта - После бомбардовања Београда*, Београд: РТС, стр. 124

¹⁷ Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 238

Јован Ристић у дипломатији

Спој теоријске основе и делатне праксе карактерисао је Ристићеве потезе у свим доменима власти коју је вршио, па и током обављања дужности изасланика у Цариграду, од 1861. до 1867. године. Најважнији задатак у том периоду било је разрешавање кризе настале бомбардовањем Београда 1862. године. Иако је лично био присталица протеривања Турака оружаним путем, прихватио је ставове Београда и вештим преговорима, уз претходно обезбеђену подршку француског изасланика, постигао најбоље могуће решење у том тренутку.

Имајући у виду да ситуација у сваком тренутку може да измакне контроли и прерасте у отворени сукоб, док је јавно спроводио званичну спољну политику Србије, паралелно је испитивао могућност стварања војног савеза са Грчком и Румунијом, те покретао одређене иницијативе у том смеру. Срећом, по овом, тада круцијалном питању, постојао је консензус свих релевантних политичких чинилаца у Србији, па је врло обазрива и промишљена политика¹⁸ која је вођена, довела до успешног и мирног разрешења кризе.

После тешких преговора током конференције на Канлици¹⁹, коначно су 1867. године добијене гаранције за повлачење турске војске из тврђава на територији Србије. Повољне околности, као што је завидна војна сила којом је Србија располагала²⁰, а такође и ангажовања кнеза Михаила и министра иностраних послова Гарашанина су свакако утицале на крајњи исход, али савременици су јасно издвојили Ристићев допринос као пресудан фактор.

¹⁸ Ристић, Јован, 2010. *Србија и Porta - После бомбардовања Београда*, Београд: РТС, стр 183

¹⁹ Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија, стр. 29

²⁰ Убрзо је независна руска комисија проценила да способност српске војске ипак није била на задовољавајућем нивоу.

Непосредно по добијању градова, кнез Михаило је Ристића поставио за министра иностраних послова, а ово намештење је он првобитно одбио, настојећи да се у наредном периоду бави реформама друштва и уставним уређењем.²¹

Велике промене у свету 1870. године,²² иако још без конкретних манифестација у Србији, нису остале незапажене, па је Ристић, благовремено приметивши нове тенденције у спољној политици великих сила, адекватно прилагодио, односно ублажио дипломатски наступ Србије.²³ Наведено није представљало недоследност у вођењу спољне политике, већ способност да се, сходно реалним околностима, пронађу нови начини за остварење раније постављених циљева.

„И дипломатија, по своме положају, пре осети кад се хоће јачи догађаји да развију, па се журно баца у покрет са својим комбинацијама да догађаје одврати, или да их бар у последицама њиховим ублажи“,²⁴ објашњавао је Ристић своју прилагодљивост у спољној политици.

Јован Ристић је, као министар иностраних дела, 1879. године предложио усвајање Закона о дипломатским заступништвима и конзулатима српским у иностранству. Тиме је практично поставио темеље модерне дипломатске службе у Србији, јер су измене уведене овим законом биле од суштинског значаја за функционисање дипломатије. Законом је, осим увођења нових дипломатских звања,

²¹ Стојановић, Радослав, *Јован Ристић као дипломата, у: Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 111

²² У периоду од само неколико година, суштински се мењају односи између великих сила, пре свега Аустрије и Русије, довршавају се процеси уједињења Италије и Немачке, империјална освајања мењају слику света, а организована радничка класа оснива Париску комуни.

²³ Чубриловић, др Васа, 1958. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд: Просвета, стр. 332

²⁴ Ристић, Јован, 2010. *Србија и Porta - После бомбардовања Београда*, Београд: РТС, стр. 139

прописана могућност отварања конзулата, што је до тада била искључиво привилегија суверених држава.²⁵

Иако је у пракси било непотизма и злоупотреба, исправно је процењена неопходност адекватног заступања националних интереса у центрима моћи који су имали јак утицај на будућност Србије. У наступајућем периоду, који је био једнако сложен као и претходни, земља је требала да очува новостечену самосталност, а то је било могуће издејствовати само уз снажну подршку. Такође, осим непосредне практичне користи, представништва у иностранству била су својеврстан израз субјективитета државе на међународном плану, чега је Ристић као историчар и политички теоретичар несумњиво био свестан.

Врхунац Ристићеве дипломатске каријере је свакако његово учешће на Берлинском конгресу 1878. године, где је, исправно проценивши интересе великих сила, деловао тако да не уђе у сукоб ни са једном од њих, али да ипак укаже на значај трајног и адекватног разрешења српског питања.²⁶

Осим признате независности и територијалног увећања која су тада издејствована, по први пут се једна мала земља позвала на примену начела националног самоопредељења, које је у том периоду било основа за успостављање независних држава. Такође, у циљу придобијања подршке недавно уједињених националних држава и разрешења спора око територија са мешовитим становништвом,²⁷ спроведен је плебисцит о националности, што је тада био пионирски подухват.

²⁵ Лопандић, Душко, 2010. *Послужити своје драгом отечеству: из историје дипломатије Србије: 1804-1914*, Београд: Службени гласник, стр. 66

²⁶ Стојановић, Радослав, *Јован Ристић као дипломата*, у: *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 115

²⁷ Лукић, Радомир, *Јован Ристић и Национално питање*, у: *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 51

Бирократизација власти

Преузевши вођство тадашње Либералне странке, Ристић је наставио са прагматичним и прорачунатим приступом политици који је и до тада доследно спроводио. Наведено се огледало у селективном и начелном прихватању либералних идеја, односно тек у оној мери у којој је проценио да је то неопходно, те да неће изазвати веће потресе и угрозити систем власти. Овакав приступ, исказан кроз реалну имплементацију одредби устава из 1869. године, отворио је простор за тумачења према којима су уставне реформе биле само привид који је служио управо супротном, односно максимизацији власти путем постојећих, бирократизованих, институција.²⁸

Сам Ристић је био присталица постепених реформи које спроводи власт, сматрајући да у друштву још увек не постоје капацитети који би могли да самостално изведу демократске промене. Уверење у неспособност и политичку незрелост народа (тј. скупштине) да сам собом влада, као и неповерење у чиновнике и министре било је веома распрострањено у тадашњој политичкој елити, а на развој правне свести у народу²⁹ се гледало као на дугорочан процес који је тек отпочео.

Умерен реформски приступ имао је за последицу стабилност тренутне власти, те остаје релевантно тумачење да је управо то главни мотив за непотпуно спровођење истих. Иако је оправдано указивано на извесне неуспехе у унутрашњој политици³⁰, недостатак демократије унутар саме државе је неоспорно пратила прогресивна спољна политика. Такође, урађено је доста по питању одговорности чиновника, а тај период је упамћен по најпрофесионалнијој извршној власти.³¹

²⁸ [Деспотовић, Љубиша](#), 2008. *Српска политичка модерна: Србија у процесима политичке модернизације 19. Века*, Нови Сад: Stylos, стр. 96

²⁹ Павловић, Марко, О правној свести код Срба, *Архив за правне и друштвене науке*, 1996. vol. 82, бр. 1-3, стр. 445

³⁰ Стојановић, Радослав, *Јован Ристић као дипломата*, у: *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења: Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, уредник Стојанчевић, Владимир, 1985., Београд: САНУ, стр. 116

³¹ Павловић, Марко, О правној свести код Срба, *Архив за правне и друштвене науке*, 1996.

Реалан напредак у освајању слобода, у смислу смањења кнежеве власти, посредно је потврдио и сам кнез по укидању намесништва, не кријући своје незадовољство смањеним ингеренцијама.

Највеће последице ауторитарног и недемократског руковођења претрпела је сама либерална партија, која је пасивизирана и искоришћена као средство одржања на власти свог лидера. Иако није нестала са политичке сцене, после Ристићевог пада са власти 1880. године, на следећим релативно слободним изборима, са претходних 128 мандата, странка је спала само на седам.³²

У идеолошком и програмском смислу, либерална странка је била ограничена непостојањем изграђене социјалне основе у којој би могла да нађе своје упориште, као и неопходним компромисима између „славенофилства и западњаштва“ које су диктирали услови борбе за независност.³³ Објективна немогућност развоја у овим околностима је, уз Ристићев прагматичан и ауторитаран стил руковођења, допринела пасивизацији и каснијем неуспеху либералне странке.

vol. 82, бр. 1-3, стр. 447

³² Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија, стр. 306

³³ [Деспотовић, Љубиша](#), 2008. *Српска политичка модерна : Србија у процесима политичке модернизације 19. Века*, Нови Сад: Stylos, стр. 99

Закључак

Неопходно је напоменути да је мало која српска политичка личност успела да избегне суштинске контроверзе у каснијим тумачењима њеног дела, као што је то случај са Јованом Ристићем. Многобројне биографске и политиколошке студије које су о њему написане, сагласне су у оцени његових достигнућа као дипломате и државника, док се критике крећу у објективним оквирима и претежно се тичу његовог страначког рада, те оспоравају покушаје за уставним и ширим друштвеним реформама које је предузимао.

Иако је потекао из сиромашне породице, која није могла да му пружи материјалну подршку, Ристић је напорним радом стекао академско образовање на најпрестижнијим европским универзитетима и започео, показаће се, веома успешну политичку каријеру. Од чиновника у министарству унутрашњих дела до успешног дипломате и председника владе, водила га је лична амбиција, али и дубоки осећај патриотске дужности.

Услови у којима је деловао, били су изузетно сложени чак и за ове просторе где је ретко могуће дугорочно планирати и водити спољну политику, односно успостављати трајна савезништва и градити добросуседске односе. У периоду борбе за независност, очување и проширење освојене слободе није било само питање балансирања интереса великих сила већ и налажења начина за изградњу институција и капацитета који ће обезбедити опстанак младе државе угрожене изнутра унутарстраначким и династичким борбама.

Да би појединачни актер истрајао на оваквој политичкој ветрометини, не одступајући од сопствених принципијелних упоришта, било је неопходно да благовремено препозна сопствене и туђе интересе, као и реалне могућности за њихово остварење у датим условима и са расположивим ресурсима. Ристић је објективношћу и хладнокрвношћу научника, не допуштајући да му патриотски занос диктира жеље, постављао реалне минимум и максимум циљеве, те непогрешиво одређивао тренутак за упуштање у прорачунате ризике ради њихове реализације.

У односима са другим политичким чиниоцима, без обзира да ли су у питању били директни конкуренти на унутрашњем плану, или пак *маса* од чије је подршке повремено зависио, Ристић се водио принципом повремене манифестације моћи јер је у потпуности схватао значај опажања и доживљаја исте у политици. Слично је чинио и на међудржавној сцени, где су улози већи, али и средства која за ову сврху стоје државнику на располагању многобројнија и ефикаснија. Понекад врло смели, Ристићеви прорачунати дипломатски потези донели су велике и дугорочне користи држави, а њему лично су дали престиж, али и материјал за исцрпне историографске студије које је писао.

Уставне и суштинске промене друштва, Ристић је, по некима, спроводио и сувише постепено и сувише одозго, те релативан неуспех истих остаје отворен за различите интерпретације. Унутрашње уређење државе у многим сегментима је само формално реформисано, многа прописана правила нису заживела, али са друге стране, државна управа је максимално професионализована, а парламентаризам и вишестраначје су све више потискивали евентуалну самовољу монарха.

Испуњени државни и лични циљеви, примереним средствима у изузетно тешким условима, као и принципијелна усклађеност теорије и праксе коју је у свакој прилици исказивао Јован Ристић, указују да је он био личност достојна поштовања како на српској, тако и на светској политичкој сцени тог доба. Можда још битније, конкретни резултати политике коју је заступао и спроводио Ристић, остали су као пример будућим генерацијама, показујући да се само разборитом и реалном државном политиком могу остварити национални интереси.

Литература

Базић, Јован, 2000. Решавање српског националног питања у време либерала на власти у Србији 1868-1893. *Српска политичка мисао*, (1-4), стр. 195-210

[Деспотовић, Љубиша](#), 2008. *Српска политичка модерна : Србија у процесима политичке модернизације 19. Века*, Нови Сад: Stylos

Калабић, Радован, 2011. *Петог октобра 1880. из Беча је у Београд стигао Ултиматум*

Лопандић, Душко, 2010. *Послужити своје драгом отечеству : из историје дипломатије Србије : 1804-1914*, Београд: Службени гласник

Мекензи, Дејвид, 2005. *Јован Ристић, европски државник*, Београд: Центар за унапређивање правних студија

Павловић, Марко, О правној свести код Срба, *Архив за правне и друштвене науке*, 1996. vol. 82, бр. 1-3, стр. 445-454

Ристић, Јован, 1898. *Дипломатска историја Србије за време српских ратова за ослобођење и независност 1875-1878. године*, Београд: Просвета

Ристић, Јован, 2010. *Србија и Porta - После бомбардовања Београда*, Београд: РТС

Стојанчевић, Владимир, уредник, 1985. *Живот и рад Јована Ристића : поводом 150-годишњице рођења : Зборник прилога са Научног скупа одржаног 17. и 18. XI 1981. Године*, Београд: САНУ

Симеуновић, Драган, 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије

Чубриловић, др Васа, 1958. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд: Просвета

<http://www.slobodanjovanovic.org>